

**ZAMONAVIY TALABLARGA JAVOB BERADIGAN TA'LIM MUASSSASI
XODIMLARINING RIVOJLANTIRISH ASOSLARI****Normurodova Saodat Nozimjon qizi
Qo'qon universiteti magistranti**

Anotatsiya: Maqolada Talim muasssasi rivojlantirish asoslarini tahliliy tafakkuri rivojlangan, ijodkor, raqobatbardosh zamonaviy kadrlarni yetishtirishda to'g'ri yo'lga qo'yilgan mustaqil ta'limning muhim ahamiyati to'g'risida so'z boradi. Yangi innovatsion texnologiyalar orqali tashkil qilingan mustaqil ta'lim keyinchalik barcha soha vakillari butun faoliyati davomida majbur bo'ladigan, "sohaga oid yangi bilimlarni o'zlashtirib borish" masalasida ham muhim poydevor bo'la oladi.

Kalit so'zlar: yetuk mutaxassis, innovatsion texnologiyalar, Talabani mustaqil izlanishi, ta'lim sifati, yetuk mutaxassis, masofaviy ta'lim.

Muttasil o'zgarishda, rivojlanishda bo'lgan dunyoda hal qilinishi kerak bo'lgan har bir masala o'zining yangicha yechimlari bilan murakkab va diqqatga sazovor sanaladi. Endilikda, oliy ta'lim tizimi ham o'z oldiga faqat mutaxassisligi bo'yicha chuqur ilmga ega bo'lgan kadrlarni yetishtirib berish vazifasinigina qo'yolmas ekan, jamiyat har tomonlama rivojlanib yuksak maqsadlarga erishish uchun zamonaviy kadrlardan talab qilinadigan qo'shimcha xususiyatlar mavjud. Bugungi kunda "yetuk kadr" hatto "yetuk mutaxassis" tushunchalari ham o'z mohiyatini biroz o'zgartiradi, yangilaydi. Bu xususiyatlarning eng asosiylari esa zamonaviy mutaxassislar qabul qilingan axborotlarni o'zining rivojlangan tahliliy tafakkuri orqali mustaqil tahlil qilish, saralash va saralangan axborotlarni ilm-fan rivoji, yurt ravnaqi, xalq farovonligi uchun ishlata bilishidir. Bu maqsadga erishishning to'g'ridan-to'g'ri va asosiy yo'llaridan biri esa ta'lim tizimidagi, ayniqsa, oliy ta'lim tizimidagi har bir bo'g'inning mustaqil ta'limning ahamiyatini chuqur his qilishi va mustaqil ta'limni to'g'ri tashkil qilinishi uchun yuqori ma'suliyat bilan yondashishidir. Deyarli har bir sohada ko'plab o'quv va ilmiy adabiyotlar o'zbek yoki boshqa tillarda anchagina bo'lishi bilan birgalikda har bir sohada ma'lumotlar yanada ko'payib borayotgan hamda har bir talabada internet tizimidan foydalanish imkoni bo'lgan bir davrda mustaqil ta'lim butun boshli ta'lim jarayoning eng muhim qismiga aylanishi kerak. O'z-o'zidan, o'qituvchilarning ham eng asosiy vazifasi mustaqil ta'limni to'g'ri tashkillashtirish, boshqarish va nazorat qilish bo'lishi kerak. Xo'sh, mustaqil ta'lim nima va u qanday tashkillashtirilishi kerak? Mustaqil ta'lim – muayyan fandan o'quv dasturida belgilangan hamda talaba tomonidan o'zlashtirilishi lozim bo'lgan bilim va talabada shakllanishi kerak bo'lgan ko'nikma va malakaga qaratilgan ta'lim shakllaridan biri bo'lib, o'qituvchi maslahati va tavsiyalari asosida auditoriyadan tashqarida bajariladi. Talabalar mustaqil ta'limidan asosiy maqsad quyidagilardan iborat: talaba

- yangi bilimlarni mustaqil tarzda puxta o'zlashtirish ko'nikmasiga ega bo'lishi;
- kerakli ma'lumotlarni izlab topish, o'rganishning qulay usullari va vositalarini aniqlay olish ko'nikmasiga ega bo'lishi;
- axborot manbalari va manzillaridan samarali foydalanish;
- o'quv va ilmiy adabiyotlar, me'yoriy hujjatlar bilan ishlash;
- elektron o'quv adabiyotlar va ma'lumotlar banki bilan ishlash;
- internet tarmog'idan samarali foydalanish;
- ma'lumotlar bazasini tahlil etish; ○ berilgan topshiriqlarning ratsional yechimini belgilash;
- topshiriqlarni bajarishda tizimli va ijodiy yondashish;
- o'quv va ilmiy adabiyotlaridan mustaqil holda ilmiy axborotlarni o'qib bilish;

o amaliy mashg'ulotlarda mustaqil bajarish uchun berilgan amaliy topshiriq (mustaqil ish)larni bajarish va mustaqil ishlarni mas'ul o'qituvchi va guruh talabalari o'rtasida himoya qila bilish kerak va h.k. Mustaqil ta'limni tashkil etish tartibi va bu jarayonda ilmiy rahbarning asosiy vazifalari: - mustaqil ta'limning mavzularini beriladi; - ishni topshirish muddati (vaqt oralig'i) va topshirish shakllari haqida ma'lumot beriladi; - mavzular bo'yicha egallanishi kerak bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar tavsiyalar shaklida beriladi; - mavzuga oid adabiyotlar tavsiya qilinadi; - zarurat tug'ilganda mavzuning rejasini tuzishda talabaga yordam beriladi; - mustaqil ish va rejalarining bajarilishi yuzasidan doimiy nazoratlar o'tkazib turiladi va tavsiyalar berib boriladi; - belgilangan muddatda berilgan topshiriqlar ko'riladi; - amaliy xarakterdagi topshiriqlarning yechimi ko'rsatiladi va o'xshash misollar yordamida tekshiriladi; - topshiriq bajarilish, talaba tomonidan mavzuni o'zlashtirish darajasiga aniqlik kiritish kerak bo'lganda nazorat (test, savol-javob va h.k.) o'tkaziladi; Mustaqil ishni bajarishda talabaning vazifalari:

- ishning mavzusini kafedraning talabalaridan kelib chiqqan holda tanlash;
- ilmiy rahbar bilan birgalikda tuzilgan reja asosida berilgan topshiriqlarni o'z vaqtida bajarish;
- o'rnatilgan tartib bo'yicha mustaqil ish va hisobotni belgilangan muddatda kafedraga taqdim etish. Talaba mustaqil ishidan qo'yilgan maqsadga erishganlik, mavzuni o'zlashtirganlik darajasiga aniqlik kiritish maqsadida yakunlovchi nazorat kafedrada ishlab chiqilgan jadval asosida professor-o'qituvchilar tomonidan amalga oshiriladi. Talabalar mustaqil ishlarini nazorat qilish turlari va ularni baholash mezonlari o'quv yili boshlanishida ishlab chiqiladi va fakultet ilmiy kengashida tasdiqlanadi. Yaqin-yaqingacha oliy ta'limda, asosan, "axborot ma'ruza" ko'rinishidagi darslar bilan kerakli natijaga erishishga urinib kelingan. "Eng yaxshi, sara va fan yuzasidan eng yangi axborotlar malakali mutaxassislar tomonidan o'rganiladi va talabalarga yetkaziladi". Bir qarashda bu o'qitish usuli samarali ko'rinadi va o'qituvchining yuksak mahorati va fidoiyligi hisobiga bir muncha natijalar ham berib kelgan.

Bu o'qitish usulining ayrim qulayliklari tufayli esa deyarli butun boshli ta'lim jarayoni "axborot ma'ruza"ga aylanib ketgan. Hatto, amaliy mashg'ulotlarda ham o'qituvchining tinmay gapirishi, doskada yozishi va talabalarga konspekt qildirishi odatiy holga aylangan. Endigina talaba bo'lgan o'quvchi talaba bo'lganlikdan va qaynoq rejalaridan motivatsiya olib qisqa muddat bu "qulay" o'qitish usulida yaxshi o'zlashtirish mumkin. Ammo faqat yodlash, nimanidir to'g'riligini eshitish va eslab qolish kerakligi zerikarli jarayonga aylanib boraveradi va talaba fanni o'zlashtirish ishtiyoqiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Qolaversa, maqolamiz boshlanishida so'z yuritilgan, bitiruvchi talaba ega bo'lishi lozim bo'lgan rivojlangan tahliliy tafakkur, axborotlarni qayta ishlash ko'nikmasi va bir umrlik kasbiy faoliyatida muntazam duch keladigan bilim va ko'nikmasini mustaqil oshirib, mustahkamlab borish zarurati esa deyarli yechimsiz qolib ketadi. Bular ko'pgina rivojlangan davlatlar ta'lim tizimi uchun allaqachon anglanilgan va hisobga olingan bo'lib, ularda butun boshli ta'limning 60-70% dan kam bo'lmagan qismi, birgina mustaqil ta'lim uchun ajratilgan soatlar ekanligi ham ko'p narsani anglatadi. Faqat ko'proq soat ajratish orqali natijaga erishib bo'lmavligini anglagan holda aytish mumkinki, bizda esa bu ko'rsatkich 40%. Aniqroq qilib aytganda, kunduzgi bakalavriat yo'nalishi talabalarining haftalik umumiy yuklamasi hajmi 54 soat va uning 22 soati mustaqil ta'lim uchun ajratilgan. Biror sohaga har qanday yuqori samarali bo'lgan yangicha ishlash tizimi kirib kelar ekan bu jarayon to'g'ri tashkillashtirilmasa, bu tizimni sohaga tadbiiq qilish uchun zaruriy sharoitlar yaratilmasa, soha mas'ullari o'z vazifalarini bajarmasa yoki bajarolmasa soha rivojida hech qachon va hech qanday yuqoriga siljish bo'lmaydi. Oliy ta'limda ham asosiy e'tiborni mustaqil ta'limga qaratar ekanmiz, bu jarayonning boshlanishida bir qancha muammolarga duch kelishimiz mumkin. Masalan,

aksariyat talabalarda mustaqil o'qib o'zlashtirish ko'nikmasi yaxshi shakllanmaganligi, fanlardan o'zbek tilida sifatli o'quv qo'llanmalarining yetarli emasligi, talabalar sifatli internet bilan to'liq ta'minlamaganligi, qolaversa, o'qituvchilar mustaqil ta'limni tashkillashtirishda zamonaviy, eng yangi innovatsion texnologiyalardan foydalanishi kerak bo'lgan bir paytda, bu jarayonda talabalarga to'g'ri yo'llanma berishga, ular o'rganib kelgan yangi bilimlarni ular bilan tahlil qilish va ularga o'zining nuqtayi nazarini yetkazishga tajriba va bilimi yetmasligi mumkin va h.k. Biroq ta'lim jarayonida mustaqil ta'limni sifatli tashkilashtirish asosiy o'ringa ko'tarilgach bu va boshqa muammolar yanada aniqlashib barchasini talaba, o'qituvchilar va soha mas'ullari tomonidan bartaraf qilish imkoni yuqori bo'lib boraveradi va oxirgi yillarda qisman bartaraf qilib borilmoqda. Shunday bo'lsada, bu sohada qilinishi kerak bo'lgan ishlar hali juda ko'p.

Talabalarda mustaqil ta'lim va auditoriyadagi ta'lim soatlari nisbatini kurslar kesimida qayta ko'rib chiqish kerak. Birinchi kurs talabalariga ko'proq ma'ruza darslari o'tilgan holda mustaqil ta'limga tayyorlab borish kerak. Yuqori kurs talabalarini adabiyotlar bilan mustaqil ishlash, qanday tartibda bilimlar ketma-ketligini o'zlashtirish kerakligini yaxshiroq bilishadi va ularda mustaqil ta'lim soatlarini ko'paytirish maqsadga muvofiq deb o'ylaymiz. Bu yo'lda ta'lim tizimi rivojlangan mamlakatlar tajribalarini chuqurroq o'rganish, tahlil qilish va amaliyotda qo'llash ham samarali usullardan biri hisoblanadi. Aynan shu maqsadlarda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" 20.04.2017-yildagi PQ-2909-son qarori imzolandi. Oliy ta'lim tizimini kelgusida yanada takomillashtirish va kompleks rivojlantirish bo'yicha eng muhim vazifalar etib esa birinchi navbatda quyidagilar belgilandi: -har bir oliy ta'lim muassasasi jahonning yetakchi ilmiy-ta'lim muassasalari bilan yaqin hamkorlik aloqalari o'rnatish, o'quv jarayoniga xalqaro ta'lim standartlariga asoslangan ilg'or pedagogik texnologiyalar, o'quv dasturlari va o'quv-uslubiy materiallarini keng joriy qilish, o'quv-pedagogik faoliyatga, master-klasslar o'tkazishga, malaka oshirish kurslariga xorijiy hamkor ta'lim muassasalaridan yuqori malakali o'qituvchilar va olimlarni faol jalb qilish, ularning bazasida tizimli asosda respublikamiz oliy ta'lim muassasalari magistrant, yosh o'qituvchi va ilmiy xodimlarning stajirovka o'tashlarini, professoro'qituvchilarni qayta tayyorlash va malakasini oshirishni tashkil qilish.

Xulosa qilib aytganda, zamon talablariga javob beradigan kadrlarni tayyorlashni reja qilgan ekanmiz, oliy ta'limda mustaqil ta'limni tashkillashtirishda ma'suliyat bilan yondashgan holda, bu jarayonda innovatsion texnologiyalardan foydalanmoq darkor. Mustaqil ta'lim, mustaqil o'qish, ayniqsa, aniq va tabiiy fanlarda o'zining samarasini yanada yaqqolroq ko'rsatadi. Chunki matematika, fizika va shunga o'xshash fanlardagi juda ko'p masalalar bizdan alohida ijodkorlikni, alohida yondashuvni talab qiladi. Bu sohalarda ko'p bilganlardan ko'ra yaxshi fikrlaganlar muvaffaqiyat qozonadi. Biz oliy ta'limda mustaqil ta'limga asosiy e'tiborni qaratgan holda ma'ruza va amaliy mashg'ulot darslarini kerak bo'lsa, biroz qisqartirishga erishar ekanmiz, o'qituvchilarni ham o'z ustida ishlashi, sohaga doir sifatli o'quv va ilmiy adabiyotlar yaratishga ham ko'proq imkon beramiz. Bu esa ma'ruza va amaliy mashg'ulot darslari sifatiga ham shubhasiz ijobiy ta'sir qiladi. Natijada, oliy ta'limdan yuksak ilm, keng tahliliy tafakkur va zamonaviy dunyoqarashga ega bo'lgan kadrlar yetishib chiqib Vatanimiz ravnaqiga munosib hissa qo'shadi deb umid qilamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 20-apreldagi "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" PQ-2909-son qarori.
2. Turaev Shukhratjon. The role of independent education in teaching physics. Society and innovations Special Issue -12(2021). 115-121.

3. Siddik Kakhkharovich Kakhkharov, Shukhratjon Farmonovich Turaev, (2021). Pedagogical and Psychological Aspekts Of Independent Education. The American Journal of Social Science and Education Innovations,

4. Rahmatov H.H., Ochilova L.T. Mustaqil ta'lim: topshiriq va tavsiyalar (Boshlang'ich ta'lim, sporttarbiyaviy ish yo'nalishi talabalariga o'qitiladigan "matematika" fani bo'yicha